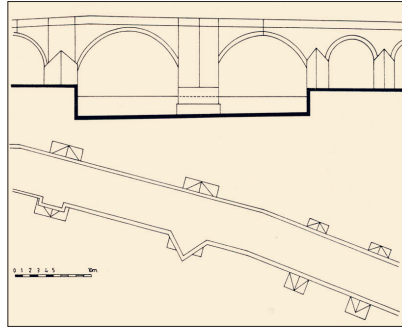

miyle ilgili bir tamir kitâbesi vardır. Yunan işgali sırasında kazılmış olan bu kitâbenin yerine sonradan yeni bir kitâbe yerleştirilmiştir. Köprünün sol başında yine II. Mahmud onarımına ilişkin meşrutiyet kulesi bulunmaktadır.

Ergene nehri, Şoldrak ve Kırkkavak dereleri üzerinde yer alan köprü topografik durum ve teknik zorunluluk gereği altı adet inişli çıkışlı bir şekilde ele alınmıştır. İlk zamanlar çeşmenin önüne kadar gelen köprü 1970'li yıllarda Karayolları tarafından üzerinden iki arabanın geçebilmesi için tabliye konsolları büyütülmüş, korkuluklar ince tutularak dıştan dışa 1,70 m. kadar genişletilmiştir. Yapının büyük gözünün memba ve mansap taraflarında iki değirmenin olduğu bilinmektedir. Değirmenlerden memba tarafında yer alanı 1956 taşkınında yıkılmıştır. Ayrıca köprünün sağ kanadındaki korkuluk taşlarının bir kısmı 1908'de belediye tarafından söktürülerek şehir içindeki çeşmelerin inşasında kullanılmıştır. Köprünün başında Mahmud Baba Sultan Tekkesi yer almaktaydı.

Süsleme özellikleri bakımından oldukça dikkat çeken köprünün ayakları arasındaki kısımlarda ve köprü ayaklarıyla kemerlerin kilit taşları üzerinde birbirinden farklı geometrik, bitkisel, yazı ve figüratif bezemeler görülmektedir. Bunların içinde özellikle kartal, kuş, fil, üç aslan figürleriyle üç defa tekrarlanan "Ali" yazısı ilginçtir. Başları yuvarlak bir çerçeve ortasında birleştirilen üç aslan figürünün yanı sıra büyük gözün üstünde yer alan üçgen cumbanın korkuluğuna 1972 yılı onarımı sırasında işçiler tarafından bir aslan kabartması daha yapılmıştır. Kuyruğu sırtına paralel durumdaki aslan bir zincirle bağlı şekilde tasvir edilmiş olup arkasında bir sakı ve bir dal görülmektedir. Di-

Uzunköprü'nün kesiti ve kısmi planı ile kitâbe köşkü çerçevesindeki figürlü taş süsleme

ğer yüzünde ise bir fil kabartması bulunmaktadır. Kemer kilit taşlarında altıgen bir çerçeve içinde küfî karakterde üç defa tekrarlanarak "Ali" adının baş harfleri ortada birleştirilmiş olup kemerlerden birinin kilit taşı üstünde bir çerçeve içinde "el-Mülkü lillâh" ibaresi yer almaktaydı. Köprünün doğu ucu yakınında mansap yüzünde, dörtgen bir çerçeveye kabartma olarak işlenmiş sekizgen içinde karşılıklı üçgenlerin meydana getirdiği bir yıldız ortasında ise yapraklı bir dal kabartması bulunmaktaydı. Ancak şehrin su ihtiyacını karşılayan su borusunun üzerlerinden geçmesi sebebiyle tahrip olmuştur. Bunların dışında köprünün sağında ve solundaki korkuluklara yerleştirilmiş yirmi sekiz adet yuvarlak taş görülmektedir. II. Murad, Cısr-i Ergene adıyla anılan bu yerleşime köprü ile cami, imaret, medrese, kervansaray, hamam, otuz üç dükkân, yağhâne, bozahâne, bezirhâne, mumhâne, üç çeşme ve iki su değirmeni inşa ettirmiştir. Yapılardan günümüze sadece köprü ile Murâdiye Camii, şadırvan, hamam ve Gazi Mahmud Bey Çeşmesi ulaşabilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 217; İsmail Hakkı Balkas, *Tarihte Ergene ve Uzunköprü*, İstanbul 1958; Nuran Canbil, *Trakya'da Türk Devri Köprüleri* (mezuniyet tezi, 1969), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi bölümü, s. 16-17; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 550-557; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 98-105; a.mlf., "Köprülerde (Tarih Köşkleri)", *STY*, II (1968), s. 34; Gülgün Tunç, *Taş Köprülerimiz*, Ankara 1978, s. 192-195; Latif Bağman, *Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri*, Edirne 2005, s. 14-40, 92-94; Faruk Pekin – Hayri Fehmi Yılmaz, *Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Köprü*, İstanbul 2008, s. 82; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi", *VD*, IV (1958), s. 14.

N. ÇİÇEK AKÇIL

UZUNKÖPRÜ

İstanbul Silivri'de

XVI. yüzyılın ortalarına ait köprü.

Uzunköprü – Silivri

Silivri'nin yaklaşık 1 km. batısında Silivri çayı üzerinde Mimar Sinan'ın eseri olan köprünün kitâbesi bulunmadığından inşa tarihi arşivde yer alan iki belgenin yardımıyla 975 (1568) olarak tesbit edilebilmektedir. Köprünün adı *Tuhfetü'l-mi'mârîn* ve *Tezkiretü'l-ebniye*'de geçmektedir. Silivri çayını ve su baskınına uğrayan geniş bataklık araziye geçen köprü 333 m. uzunluğunda ve otuz iki gözlü inşa edilmiş, orta ayaklar fazla çıkıntı yapmadığından ince ve mükemmel bir perspektif sağlanmıştır. Böylece bütün gözleri bir arada görmek mümkündür. Mimar Sinan'ın eserlerinde karşılaşılan âbidevi tesir burada da mevcuttur. Köprünün çok uzun ve alçak olması sivri kemerin yerine burada basık kemerin tercih edilmesine yol açmıştır; kemer açıklıkları 7 m., ayak genişlikleri ise 3 m. civarındadır. Çevre taşları 50-60 cm. arasındadır. Kemerlerin iç yüzeylerinde uzunca taşlara rastlanmaktadır. Malzeme

UZUNKÖPRÜ

olarak kısmen silislenmiş kaba bir kalker kullanılmıştır ve kaliteli taş işçiliği dikkati çekmektedir. Köprü inşaatında mahallî malzemeden faydalanılmış, kalker taşları çevredeki ocaklardan temin edilmiştir. Baba taşları hariç köprü oldukça sade bir işçilikle yapılmış ve ihtiyaca cevap verme fikri ön planda tutulmuştur.

Orta ayaklar bakımından bu köprüde diğerlerine hiç benzemeyen bir detay vardır. Bunun sebebi, köprünün diğer köprüler gibi yatağı belli bir su üzerinde kurulmayıp alçak bir vadiye uzanması ve büyük su cereyanına mâruz kalmamasıdır. Dolayısıyla burada orta ayağın ön ve arka kısımları hafif bir sivrililikle başlayıp hemen kısa bir mesafede köprü taşıyıcı duvarı yüzeyi ile kaynaşmaktadır. Orta ayakların kemerle birleştiği yerlerde kemer basık olduğundan üzengideki basıncı karşılayacak mâil satırlı taşların kullanıldığı, bu bakımdan gelenek halini almış bir orta ayak zihniyetinin bulunmayıp ihtiyaca göre inşaat detayının değiştirildiği görülür. Köprüde uzun ölçüde korkuluk taşlarına rastlanmakta, bunların uzunluğu 2,60 metreyi bulmaktadır. Köprü üzerinde çeşitli meyiller mevcuttur. Küçük farklarla birbirine yakın olan bu meyiller yerine köprünün en yüksek noktası ile iki ucu arasında ortalama % 1 oranında meyil bulunduğunu belirtmek mümkündür. Köprü uçları ile orta noktası arasında 1,40 m. ve 1,50 m. seviye farkı ortaya çıkmaktadır.

Köprünün 1014'te (1606) Mimar Dalgıç Ahmed Ağa tarafından tamir edildiği Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde kayıtlı (nr. D 3916) muhasebe defterinin birinci sayfasındaki belgeden öğrenilmektedir. Sahilde su baskınına uğrayan bataklık bölgesinde uzanan köprüden Evliya Çelebi de söz etmiştir. 1675'te Silivri'ye gelen İngiliz seyyahı John Covel ve 1714'te buradan geçen P. Lucas da köprüden bahseder. Trakya'da tarihi ve topografik şartlara bağlı olarak çok sayıda köprü inşa edilmiş, XV. yüzyılın ilk yarısından itibaren gittikçe geliştirilen köprü mimarisi Mimar Sinan'ın âbidevi karakterdeki eserleriyle en parlak noktasına ulaşmıştır. Silivri'deki köprünün de bu gelişme içinde önemli bir yeri vardır; Türk köprü mimarisinin bu ilgi çekici örneğinin dikkatle korunması ve değerlendirilmesi gerekir. Buna rağmen şimdiye kadar esere gereken önem verilmemiştir. Uzun yıllar harap durumda bırakılan köprü, Karayolları Bölge Müdürlüğü tarafından 1984'te korkulukları çimento ile yapılarak ve uçtaki gözleri tahrip edilerek onarılmıştır. Ayrıca deniz yönünde köprü-

nün önü parsellenmiş ve evler yapılmıştır. Silivri kasabasının hemen batısında eski fütühat yolu üstünde, hükümet konağından 325 m. mesafede Karılar deresi (Boğlucadere) üzerinde yer alan küçük bir köprü daha vardır, ancak bu köprü orijinal durumunu muhafaza edememiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (haz. Zuhuri Danişman), İstanbul 1970, V, 181; Orhan Bozkurt, *Koca Sinan'ın Köprüleri*, İstanbul 1952, s. 20-29; Rifki Melül Meriç, *Mimar Sinan, Hayatı, Eseri I: Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*, Ankara 1965, s. 43, 111; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 147-148; Tayfun Akkaya, *Selymbria (= Silivri)'nin Tarih İçindeki Gelişimi ve Eski Eserleri* (doktora tezi, 1984), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 273-279; Zarfir Orgun, "Mimar Dalgıç Ahmet", *Arki-tekt*, XI/3-4, İstanbul 1942, s. 59-62.

TAYFUN AKKAYA

UZZÂ

(الزّي)

İslâm öncesi

Arap toplumundaki putlardan biri.

Sözlükte "çok yüce, azize" anlamındaki **uzzâ** kelimesi **azîzin** mübalağalı şekli olan **eazzenin** müennes halidir. Bilhassa Kureyş ve Kinâne kabilelerine ait bir put, aynı zamanda Gatafânîliler tarafından tapınılan dikenli bir ağaç (semûre) karşılığında kullanılmıştır (*Lisânü'l-ʿArab*, "uzz" md.; *Tâcû'l-ʿarûs*, "uzz" md.). Lihyânîliler'da **han-uzza**, Nabatîler'de **uzzaya**, el-**uzza**, Sâbiîler'de **uzzayan** biçiminde yer alır (Winnett, XXX [1940], s. 116). Câhiliye döneminin önde gelen putlarından Uzzâ'ya Lât ve Menât'la birlikte Allah'ın kızları ve aracıları olarak tapınılmıştır (İbnü'l-Kelbî, s. 19; Taberî, XXVII, 34-35). Taberî, eski Araplar'da putlara Allah'ın isimlerini verme âdetine uygun şekilde el-Lât'ın Allah (el-Lâh) lafzından, Uzzâ'nın da azîz isminden türetilmiş müennes kelimeler olduğunu söylemiş, Uzzâ'nın beyaz bir taşla veya bir ağaçla yahut Tâif ya da Nahle'deki bir mâbedle özdeşleştirildiğini kaydetmiştir (*Câmiʿu'l-beyân*, XXVII, 34-35). Wellhausen de bilhassa Lât ve Uzzâ'nın adlarına birlikte yemin edilen iki ilâhe sayıldığını, el-Lât'ın ilâhe sıfatıyla Allah'ın müennes yönüne, "çok güçlü" mânasındaki el-Uzzâ'nın da Allah'ın azîz sıfatına karşılık geldiğini belirtmiştir (*Reste Arabischen Heidentums*, s. 44-45). "Uzzateyn" diye anılan Lât ve Menât Uzzâ'nın kızları olarak da kabul edilmiştir.

Tarihsel ve arkeolojik bulgulara göre bu putlara tapınma âdeti Arap yarımadasın-

da milâttan önceki dönemlerden (muhtemelen m.ö. VI-V. yüzyıllardan) itibaren mevcuttu (Winnett, XXX [1940], s. 116). İbnü'l-Kelbî'nin verdiği bilgiye göre özellikle Kureyş kabilesi mensupları tarafından tâzim edilen bu putlara Kâbe'yi tavaf sırasında şu şekilde dua edilirdi: "el-Lât, el-Uzzâ ve diğer üçüncüsü Menât hürmetine; çünkü bu üç yüce kuğulardır ve şüphesiz şefaathleri umulan varlıklardır" (*Kitâbü'l-Eşnâm*, s. 19). Bu tapınmaya Kur'an'da da atıf yapılmıştır: "Gördünüz mü Lât ve Uzzâ'yı ve üçüncüleri olan diğerini, Menât'ı? Demek erkekler sizin, kızlar Allah'ın öyle mi?" (en-Necm 53/19-21). Bu üçlü pantheon içinde Uzzâ en son ortaya çıkmışsa da Kureyş için en önemli put haline gelmiştir. Putun yer aldığı mekâna kutsal ziyaretler düzenlenmiş, ona hediyeler ve kurbanlar sunulmuş, adına yıllık bayram düzenlenmiştir (İbnü'l-Kelbî, s. 18; Wellhausen, s. 39; Doughty, II, 511). Hz. Peygamber'in, bu puta bağlılığıyla tanınan amcası Ebû Leheb'in asıl adı Abdüluzzâ'dır (*Lisânü'l-ʿArab*, "uzz" md.). Ayrıca Resûl-i Ekrem'in dedesi Abdülmuttalib'in su kullanim haklarıyla ilgili bir anlaşmazlığın çözümü için Uzzâ kâhinine başvurduğu nakledilmiştir (İbn Habîb, s. 98-99).

Uzzâ'ya Kureyş kabilesi dışında ve çoğu zaman başka tanrı veya tanrıçalarla beraber Gatafân, Kinâne, Huzâa, Sakif, Ganî, Belf ve Ganem kabileleri de tapınmıştır (Wellhausen, s. 39; *EI²* [İng.], X, 968). Bu kabileler Mekke'ye hacca giderken yolda telbiye okurlar, bu telbiyelerde Allah'a Lât, Menât ve Uzzâ'nın yüce tanrısı ve Kâbe'nin rabbi diye yakarırlardı. Bundan da anlaşıldığı üzere Câhiliye döneminde yerel tanrı ve tanrıçalara tapınılsa da bunların arkasında yüce bir tanrı anlayışı yer almaktaydı (Kister, II [1980], s. 36). Bu durum Dirhem b. Zeyd el-Evsî'nin "Mübarek Uzzâ'nın rabbi olan Allah'a yemin ederim ki ..." şeklindeki yemininde de görülmektedir (İbnü'l-Kelbî, s. 19).

Uzzâ'ya tapınmanın kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Uzzâ eski Mısır'ın bereket tanrıçası İsis, eski Yunanlılar'ın gök tanrıçası Afrodit, Venüs gezegenini temsil eden eski Mezopotamya'nın bereket tanrıçası İştâr / Astarte'nin yanı sıra ay kültüyle bağlantılı görülen ve İslâm öncesinde Kuzey Arabistan kabileleri tarafından tapındığı bilinen tanrı(ça) Rudâ ile özdeşleştirilmiştir (*EI²* [İng.], X, 967-968). Araplar arasında iki Uzzâ adına yemin âdeti, bu ilâhaya Venüs kültüyle bağlantılı olarak sabah ve akşam yıldızı diye tapınmasıyla ilişkilendirilmiştir (*ERE*, I,